

NATIONALIST THOUGHT IN ANADOLU MAGAZINE (1924-1925)

YASİN ÖZDEMİR

Dr., Yalova Üniversitesi.
Mail: yasin.ozdemir@yalova.edu.tr

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2383-3921>

ABSTRACT

This article examines Turkish nationalism in the Anadolu magazine, which was published as twelve issues between April 1924 and March 1925. The periodical is one of the important publications of the Anatolianist movement, a territorial nationalism, which originated in the intellectual life of the Ottoman Empire dating back to the reign of Abdulhamid II, essentially emerging towards the end of World War I, focusing on the homeland and considering Anatolia as the homeland. Prominent representatives of the movement such as Mehmet Halid Bayrı, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mükrimin Halil Yınanç, and Hilmi Ziya Ülken contributed to this periodical publication. The ideas and concepts regularly repeated around themes of national history and homeland in the journal are crucial in explaining the nationalism intended to be developed. The beginning of national history is depicted as the period when the Turks came to Anatolia. The Ottoman Empire, the "old regime", is described as a parenthesis between the Turkish Republic and the Seljuk State which was considered as the beginning of national history or even the golden age of the Anatolian Turkish nation. Turks outside Anatolia are considered ethnically related but as different nations. In approaching nationalism, it can be argued that there is a stance close to ethno-symbolism, with the role of modern times and the acceptance to some extent of the existence of the Turkish nation in the pre-modern era. Anadolu magazine, completely distant from Islamist movement, containing leftist criticism, and maintaining a conservative republican position giving importance to Western culture, allows tracing the changes in Turkish nationalist thought in the turbulent atmosphere of the period.

Keywords: Turkish nationalism, Anatolianism, Anadolu Magazine, national history, motherland.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 15.04.2024
Kabul Tarihi: 02.05.2024
Yayın Tarihi: 15.06.2024
Yayın Sezonu: Ocak-Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

ÖZDEMİR Yasın, (2024). "Anadolu Mecmuası'nda Milliyetçi Düşünce (1924-1925)". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 20 Sayı: 66. (282-296)

muhafazakârdüşünce • yıl: 20 - sayı: 66 • Ocak-Haziran 2024

ANADOLU MECMUASI'NDA MİLLİYETÇİ DÜŞÜNCE (1924-1925)¹

YASİN ÖZDEMİR

ÖZ

Bu makale, Nisan 1924-Mart 1925 döneminde on iki sayı olarak yayınlanan Anadolu Mecmuası'nda Türk milliyetçiliği düşüncesi üzerine bir incelemedir. Dergi, Osmanlı İmparatorluğu fikir hayatında kökeni II. Abdülhamid dönemine giden, esas itibarıyla I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru ortaya çıkan, vatanı merkeze alan ve vatan olarak Anadolu'yu kabul eden teritoryal bir milliyetçilik olan Anadoluçuluk akımının en önemli yayın organlarından birisidir. Akımın önde gelen temsilcilerinden Mehmet Halid Bayrı, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mükrimin Halil Yınanç, Hilmi Ziya Ülken gibi isimler bu süreli yayına katkıda bulunmuştur. Mecmuada özellikle milli tarih ve vatan anlayışı temaları etrafında düzenli olarak tekrarlanan fikir ve kavramlar, geliştirilmek istenen milliyetçilik anlayışını açıklamada kritik bir konumdadır. Milli tarihin başlangıcı, Türklerin Anadolu'ya geldikleri devirdir. Osmanlı İmparatorluğu "eski rejim" ya da milli tarihin başlangıcı hatta altın çağı olan Selçuklu ile Cumhuriyet arasında parantez olarak tasvir edilmiştir. Anadolu haricindeki Türkler ırktaş olsa da farklı milletler olarak değerlendirilmiştir. Milliyetçiliğe yaklaşımda modern zamanların rolü ve pre-modern dönemde Türk milletinin varlığının bir ölçüde kabul edilmekle, milliyetçilik kuramları içerisinde etno-sembolizme yakın bir duruşun benimsendiği öne sürülebilir. İslamcılık akımından tamamen uzak, sol eleştirisi ihtiva eden, Batı kültürüne önem veren muhafazakâr cumhuriyetçi bir pozisyonda duran Anadolu Mecmuası, dönemin çalkantılı atmosferinde Türk milliyetçiliği fikriyatındaki değişimlerin izini sürmeye olanak vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk milliyetçiliği, Anadoluçuluk, Anadolu Mecmuası, milli tarih, vatan.

1 Bu makale, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı'nda savunduğum "Atatürk Dönemi Dergilerinde Türk Milliyetçiliği Düşüncesi (1923-38)" başlıklı doktora tezinin "Anadolu Mecmuası" başlıklı kısmının yeniden düzenlenmesiyle hazırlanmıştır (Özdemir, 2024: 46-58).

Giriş

Anadolu Mecmuası, Nisan 1924-Mart 1925¹ arasında on iki sayı olarak neşredilmiş, isminin işaret ettiği üzere Anadoluculuk tezini/Anadolucu Türk milliyetçiliğini dava edinen, edebi ve bilimsel yazılar içeren aylık bir düşünce dergisidir. Bu çalışma, derginin içeriğindeki milliyetçilik düşüncesini, en yoğun şekilde ön plana çıkan milli tarih ve vatan temalarına odaklanarak inceleme girişimidir. I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti açısından yenilgiyle neticelenişinin doğurduğu şartlarda vücuda gelmesiyle mahdut bir vatani, Anadolu'yu merkeze alan fikriyatla birbirini tahkim edici niteliğe sahip vatan tasavvuru ve milli tarih anlayışının temel kavram ve önermelerinin tespit ve tahlili, yalnızca ulus devletin kuruluş yıllarında değil, müteakip dönemlerde de muhtelif Türk milliyetçiliklerinde işlenecek söylem unsurlarının anlaşılmasında yararlı olacakları değerlendirmesiyle etüt edilmeye çalışılacaktır. Süreli yayının hakkında genel bilgi ve Anadoluculuk akımının ana hatları sunulduktan sonra, sırasıyla milli tarih ve vatan başlıkları altında nitel bir inceleme ortaya koymak hedeflenmiştir.

Kökleri II. Abdülhamid dönemine uzanan, II. Meşrutiyet döneminin sonunda inşa edilen Anadoluculuğa mensubiyetleriyle bilinen isimlerden Mehmet Halid Bayrı, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mükrimin Halil Yınanç, Hilmi Ziya Ülken, yalnızca bir yazı katkısıyla da olsa Yahya Kemal Beyatlı dergide yer almıştır; özellikle İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminden başlayarak *Hareket* dergisi ve yayınevi faaliyetiyle Anadoluculuğun İslami kanadının önde gelen figürlerinden olacak Nurettin Topçu'nun aile büyüğü ve kayınpederi, I. Meclis'in muhalif grubunun lider ve hatiplerinden hukukçu Hüseyin Avni Ulaş² da neşriyatı yapan tüzel kişiliğin kurucu ortaklarından (Tekin & İzgöer, 2011: XI-XII). Necip Fazıl Kısakürek'in ilk şiirlerini de içeren mecmuanın ömrünü tamamlamasıyla ilgili evvelde kültürel alana has tutulan Anadoluculuğun süreç içerisinde politika sahasına genişletilmesiyle ekibin dağılarak derginin yayınının bittiği (Uçman, t.y.) değerlendirmesi yapılmıştır; nitekim aşağıda görüleceği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin isminin

1 9, 10 ve 11. sayılar birlikte Şubat 1925'te, son sayı ise Eylül 1925'te basılabilmıştır (Tekin & İzgöer, 2011: XIII). Bu çalışmada Anadolu Mecmuası'nda referans edilen kaynakların sayfa numaraları, bu dipnotta atıfta bulunulan Türk Tarih Kurumu'na basılmış transkripsiyon nüshaya göre dir.

2 *Nutuk*'ta ağır bir şekilde eleştirilen isimlerden Hüseyin Avni Ulaş, İzmir Suikastı'nda yargılanarak beraat ettikten sonra yıllarca mesleği olan avukatlığı icra etmeyerek her türlü siyasi faaliyetten uzak, kenarda durmuştur. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığıyla birlikte benzer durumda olan Kazım Karabekir gibi diğer kimselerle birlikte Ulaş da yeniden faaliyetlere davet edilmiş, kendisine İstanbul'da noterlik verilmiştir. 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi'nin üç kurucusu arasında yer alarak siyasete geri dönmüştür. I. Meclis döneminden başlayarak Atatürk'ün şahsına ve daha sonra Kemalizme muhalefeti yanında saltanat karşıtlığı ve cumhuriyetçiliği söz konusudur (Özdemir, 2014: 20, 64).

değiştirilmesi gibi çok iddialı birtakım siyasi teklifler mecmuada yer almıştır. Takrir-i Sükun'un³ yürürlüğe girdiği Mart 1925'te basılmayan/basılmayan 12. sayı, son sayı olarak Eylül ayında yayınlanmıştır ve diğer sayılara kıyasla içeriğinde bir olağanüstülük yoktur. Hatta Mehmed Halid Bayrı'nın kaleminden çıkan editoryal yazıda açıkça bir veda ifadesi olmadığı gibi derginin birinci senesini bitirerek ilk safhasını, merhalesini tamamlamadığına dair beyandan neşrin devam edeceği sonucu bile çıkarılabilir durumdadır (Bayrı, 1925a).

Anadoluculuk⁴

Anadoluculuk, basitleştirilmiş bir tariflerle merkezde vatani konumlandırılan ve vatan olarak yalnızca Anadolu'yu kabul eden bir Türk milliyetçiliği kolu ve versiyonudur. Kökeninde 19. yüzyıl boyunca "vatan" kelimesinin tedricen Türkçede Fransız İhtilali menşeli ilgili modern kavramı karşılar olması ve yüzyıl sonuna gelindiğinde Anadolu ile Anadolu Türküne özel bir anlam atfedilmesi yatan bir düşünce akımıdır. Bernard Lewis 19. yüzyılda Osmanlı düşünce ikliminde vatan tasavvurunun hem süreç içerisindeki değişimini hem de çeşitliliğini zamanı oldukça yüksek isabetle temsil eden misallerle açıklar (Lewis, 2015: 485). Ahmet Cevdet Paşa'nın anlatımında 19. yüzyıl ortasında bir er için vatan kendi köyünden ibarettir. Yüzyılın sonunda Namık Kemal için devletin mevcut hudutları dahilindeki tüm topraklardır. Balkan Savaşları'ndan önce Ziya Gökalp için Turan'dır. İslamcı düşüncenin kurucularından Said Halim Paşa'nın nazarında I. Dünya Savaşı'nın üçüncü yılına gelindiğinde dahi Şer'i Şerif'in tatbik edildiği diyarlardır. Dolayısıyla uzun süre, ricalin ve aydınların en azından bir kısmı tarafından Anadolu'ya vatan olarak özel bir anlam atfedilmemiştir. Ancak 1870'lerin başından itibaren⁵ II. Abdülhamid saltanatında iyice belirginleşecek surette basında Anadolu ve Anadolu Türküne özel bir ehemmiyet verme, imar ihtiyacı belirtme ve çeşitli vesileler ile maddi yardım çağrıları söz konusudur. Böylece yavaş

3 Takrir-i Sükun'a giden süreç, dergi sayfalarına yansımıştır. "Darülfünun Felsefe Tarihi Müderrisi Mehmed Emin" imzalı bir yazıda Doğu Anadolu'da hala Orta Çağ hayatı yaşandığı, buradaki ahalinin bu yaşayış/gelişmişlik seviyesine münasip olarak dinlerinin "zahiren İslamiyet" olduğu söylendikten sonra "Türk'ün bünye-i içtimaisi Şarki Anadolu'nun izbe köyelerinde yaşayanlarını itikadını kabul edecek seviyeden yüksektir" iddiasına yer verilerek toplumsal ve iktisadi yapılarıdaki modernlik/gelişmişlik seviyesini kriter olarak bir tür memleket içi "Şark" temsili ve eleştirisi içeren perspektif ortaya konmuştur (Mehmed Emin, 1925). Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu "A.M." mahlasıyla aynı meseleyi ele alan kısa bir yazısında Anadolu'nun Türklere has olduğunu, bir parçasının farklı isimlendirmeye ayrılmayacağını vurgulamıştır (A.M., 1925).

4 Bu kısmın yazımında, yüksek lisans tezimin ilgili sayfalarından yararlanılmıştır. Detaylı bilgi için Bkz.: (Özdemir, 2014: 36-48).

5 Örneğin 1872'de basında kuraklık nedeniyle "Anadolu Türkleri"ne aynı dikkat gösterilmiştir (Kushner, 1977: 51).

yavaş “Anadolu” ve “vatan” arasında bir bağ oluşmaya başlamıştır. Sultan Hamid devrinin sonunda artık Anadolu “bir Türk vatanı kavramı ile özdeşleşmiş” durumdadır (Kushner, 1977: 51-54). Anadoluğun düşünsel izleri, Nüzhet Sabit’in 1911’de, Musa Kazım, Şemsettin Günaltay ve Halim Sabit’in 1913’teki yazılarına kadar sürülebilmektedir (Karaömerlioğlu, 2010). Yaygın kabule göre, I. Dünya Savaşı’nın sonuna doğru devletin kurtuluşu için önerilen ve sırasıyla ya da eklektik bir şekilde tatbik edilen İslamcılık, Turancılık-Türkçülük, Osmanlıcılık gibi ideolojilerin çözüm olmaması, harbin akıbetini lehe çevirememesi üzerine ilk olarak Türk Ocağı bünyesindeki tartışmalarda Anadoluçuluk –“memleketçilik”, “küçük Türkçülük”, “Türkiyecilik” gibi farklı kelimelerle- açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Frank Tachau’ya göre kavram somut olarak ilk defa Halide Edip Hanım tarafından 1918’de kullanılmıştır. Dönemin şartları gereği siyasi fikirlerin seyriindeki değişkenlik ise her zaman göz önünde tutulmalıdır; misalen geleceğin önemli Anadoluçularından Remzi Oğuz Arık 1917 yılında hala Turancı fikirler kaleme alabilmektedir (Çınar, 2013: 38).

Türkiye’de düşünce tarihi alanının öncülerinden ve Anadoluçuluğun kurucularından Hilmi Ziya Ülken’in Reşat Kayı ile beraber 1918’de el yazısı biçiminde on iki sayı olarak neşrettikleri *Anadolu* dergisi ve 1919’da matbaa baskısı olmasa da talebeler arasında çoğaltılıp okunan *Anadolunun Bugünkü Vazifeleri* isimli kitabı da fikir akımının kurucu girişimleri arasında anılmalıdır (Ülken, 1979: 470-471).

I. Dünya Savaşı’nın sonunda Anadolu’nun işgali, milliyetçilik düşüncesini derinden etkilemiş, ülke toprağını ve sınırları merkeze oturtarak vatan kavramını şiddetli bir şekilde empoze etmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin 1920 başında kabul ve ilan ettiği Misak-ı Milli aslında bir harita içermemekte, strateji gereği metinsel olarak da vatan sınırlarını tam bir netlikte tanımlanamamakla⁶ birlikte vatan temelli milliyetçiliğin siyasi hedefini tarif eden belge olmuş, fikriyata tesir etmiştir.

Milli Mücadele senelerinde Anadoluçuluğu geliştiren ve kamuoyuna arz eden düşünce mecrası ise *Dergâh* dergisi (1921-1923) olmuştur. Yahya Kemal Beyatlı’nın inisiyatifıyla çıkan mecmuanın ideolojik tutumunda Milli Mücadele taraftarlığı yanında Ziya Gökalp’in kavrayışıyla sosyolojiye ve pozitivist düşünceye itiraz ön plandadır (Çınar, 2013: 63-65, 76). Bu itiraza eşlik eden Bergsoncu yaklaşım yayına o kadar hâkimdir ki (Kurtuluş Savaşı,

6 Misak-ı Milli’ye göre sınırların muğlaklığı konusunda detaylı bir inceleme için Bkz.: (Durgun, 2011: 129-145).

Fransız düşünürün *élan vital* (hayat hamlesi) kavramı ile izah bulmuştur) buradaki fikriyata bir çeşit “Türk Bergsonculuğu” yakıştırması dahi yapılmıştır (Çınar, 2013: 65-67).

Resmî ideolojinin bir unsuru, vechesi olmak dışında Anadoluçuluk ayrıca 1930’lar ve 1940’larda özellikle *Dönüm* (1932-1936, 1939-40), *Millet* (1942-1944), *Hareket* (1939, 1942-1943, 1947-1949) ve *Dikmen* (1941-1945) dergileri aracılığıyla yayılmış, bunlar dışında bu cereyan kapsamına girmese de *Bizim Türkiye* (1948-1949, 1949-1951) ve *Çığır*’da (1933-1948) etkisini göstermiştir (Çınar, 2013: 204). Bir yoruma göre “Anadolu milliyetçilerinin sonuncusu” (Balım-Harding, 1999) olan Nurettin Topçu’nun 1975’teki vefatından sonra talebeleri tarafından yayın faaliyeti devam ettirilen *Hareket*, aralıklarla toplamda 187 sayı olarak 1982’ye kadar neşre devam etmekle hem uzun ömrü hem de resmî ideolojiye mesafeli İslamcı Anadoluçuluğuyla ayrıksı bir yere sahip olmuştur.

1950’lerin sonunda ortaya çıkan Mavi Anadoluçuluk ise bir görüşe göre Anadoluçulukla bazı ortak temalara sahip olsa da ayrı bir akımdır (Deren, 2008). Anadoluçuluğu üç safha ile tasnif eden diğer bir görüşe göre ise *Anadolu* ve *Anadolu Mecmuası*’nın yer aldığı 1919-1925 yılları birinci, 1930’lu ve 1940’lu yıllar ikinci, Mavi Anadoluçuluğun teşekkül dönemi olan 1955-60’lu yıllar cereyanın üçüncü safhasıdır (Bülbül, 2006: 37).

Anadoluçulukla maruf kişilerin siyaset hayatındaki seyirlerinde Mahmut Şevket Esenal’ın girişimleriyle 1943 seçimlerinde dikkat çekecek sayıda kişinin milletvekili seçilmiş olması dikkate değer bir hadisedir. 455 vekilin 139’u ilk kez meclise girmiştir ve yeni mebusların içinde *Anadolu Mecmuası*, *Dönüm*, *Çığır*, *Millet* ve *Dikmen*’e katkıda bulunmuş olanlar vardır; Remzi Oğuz Arık, kamuoyunda “Anadolucu Grup”, “Hatipoğlu Grubu” (Şevket Raşit Hatipoğlu) ve “Sirer Grubu” (Reşat Şemsettin Sirer) olarak anılacak yirmi beş kişilik genç ve parlak bir gruptan bahsetmiştir (Çınar, 2013: 237). Anadoluçular, II. Dünya Savaşı ortamında Turancı akımı dengelemede ve savaş sonrasında komünizm karşıtı faaliyette kritik rol oynamışlardır (Çınar, 2013: 249-250, 254-255). Cumhuriyet Halk Partisi’nin sağ kanadının hâkim olduğu 1946 meclisinde daha güçlü bir konum elde etmişler, bu kanadın temsilcilerinden olarak 1950’lerden sonra da fikirlerini ifade etmişler, muhafazakâr milliyetçi akımı güçlendirici rol oynamış, dönemin milliyetçi oluşumlarında lider olarak yer almış ve nihayetinde “Türk-İslam Sentezi” içerisinde sönümlenmişlerdir (Çınar, 2013: 253, 268, 274).

Milli Tarih

Derginin ilk sayısının ilk yazısı Mükrimin Halil Yınanç'a ait olup "Milli Tarihimizin İsmi" başlığı altında müteakip sayılarda işlenecek milliyetçiliğe yaklaşım, vatan tasavvuru ve milli tarih anlayışını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dikkati çeken ilk husus, tarihi devamlılık düşüncesidir. Selçuklu Devleti ile Anadolu'da Türk varlığının başlamasından itibaren tüm devletler -tarihçilerin dönemlendirme ve isimlendirme alışkanlıkları sebebiyle farklı hanedan isimleriyle anılsa da- birdir; yalnızca devlet değil, millet ve ülke de aynıdır (Yınanç, 1924a): "Millet yine o millet, memleket yine o memlekettir ve "Osmanlı Türk'ü, Selçuki Türk'ü, Karamanlı Türk'ü manasız tabirlerdir. Bunun hepsi birdir." Osmanlı tarih yazıcılığı milli vatan kavramından mahrum olmakla, kendisinden önceki dönemleri unutturmaya çalışmakla ve -Karamanoğullarını dahi "ecnebi" olarak niteleyerek- Osmanlılık kimliğini yaygınlaştırmakla eleştirilir. Yınanç'a göre "Türk tarihi" tabiri Türk dünyasının tamamını kapsadığı için milli tarihi tarifte uygun değildir, doğrusu "Anadolu Türkleri tarihi" ya da yalnızca "Anadolu tarihi" olmalıdır, "Selçuki tarihi", "Osmanlı tarihi" de "manasız sözler"dir. "Milliyet cereyanının bizde inkişafından sonra tarihimize Türk tarihi ismi verilmeye başlandı" fikri ise dergide milliyetçiliğe yaklaşımda modern zamanların rolünün bir seviyede kabul edilmiş olduğuna ilk işarettir.

Milli tarihin kronolojik başlangıç noktasının esas itibariyle Malazgirt Savaşı (veya öncesinde vuku bulan Anadolu'ya ilk yerleşmeler) olduğu konusunda bir mutabakat büyük ölçüde mevcuttur. Bu tespit, vatan olarak Anadolu fikrinin hemen yanında Müslüman kimliğine verilen yeri, ayrıca ilkçi (İng. "primordialist") bir milliyetçilik perspektifinden uzak durulduğunu hatırlatmaktadır. Bu hususta Mükrimin Halil Yınanç'ın milli tarihi ele aldığı yazısına 1930'ların başında Türk Tarih Tezi'nin başlıca iddialarından olacak, Anadolu'nun kadim kavimlerinden Hititlerin Türk olduğu iddiasını reddedişi zikre değerlidir (Yınanç, 1924b: 1). Yınanç'a göre "Hititlere halef olan" "Komakenler" in Kumanlar ve "Türkomlar" ın Türkmenler olmakla Türk neslinden oldukları görüşü de şimdilik yalnızca bir iddiadır. Aynı şekilde milattan önce yedinci yüzyılda Batı Asya ve Anadolu'ya gelmiş oldukları için İskitlerin de Türk olduklarını söylemek doğru değildir. Roma İmparatorluğu devrinde Türk kavminden Hunlar, Kumanlar, Peçenekler ve Hazarlar Anadolu'ya bazı akın ve göçler yapmış olsalar da kalıcı olamayıp geri dönmüş ya da bölgede meskûn ahaliye karışarak kendi kimliklerini yitirmişlerdir. Milli tarihi "şimdilik" Arap halifelerin Anadolu'da Türkleri iskân edilişiyle kabul lüzumludur. Yınanç, böylece yalnızca bu yazının neşredildiği dönem için değil, büyük ölçüde günümüzün akademik literatürüne göre de

geçerli olacak şekilde tarihsel olgularla uyumlu, gerçekçi bir tarih anlayışı ortaya koymaktadır. Anadolu’yu kesin ve kalıcı bir şekilde yurt edinmek için zamansal olarak kadime gitmeye ihtiyaç yoktur.⁷ İlk olarak çok da uzak olmayan bir zamanda üstelik Arap halifeler tarafından bölgeye iskân edilmiş olmak, Anadolu’nun vatan olmasına hâlel getirmemektedir. Bu realist ve özgüvenli anlayışa göre bu ilk yerleşmenin birinci devir olduğu tarih dönemlendirmesinde ikinci olarak “Âl-i Selçuk”, daha sonra “Tavâif-i Müluk”, “Âl-i Osman” ve nihayetinde “Cumhuriyet” devirleri vardır.

Yınanç, devam yazısında Anadolu’da Selçuklu döneminde bütün, bağımsız Türk vatanının vücuda geldiğini ve bir medeniyetin temsilinin ortaya çıktığını söyler (Yınanç, 1924c: 2). Bu yazıda Tatar ve Moğol “öteki”, hatta Anadolulunun düşmanı addedilirken, Karamanoğulları “biz”dendir. Alternatif tarih dönemlendirmesinde “Fetret Devri” Selçuklu Devleti’nin çöküşünden Yavuz Sultan Selim’in Anadolu birliğini sağladığı 1515’e kadarki 214 senedir; böylece Osmanlı tarih yazıcılığında yaygın kullanılan bir dönem isimlendirmesi ve kronolojisi yenilenmektedir. Bu anlayışta Fatih Sultan Mehmet, Türklük aleyhine işler yapmış bir hükümdar olarak yer bulur. Fatih “Türk usul-i idaresini bozmaya başlamış”tır, “bir Türk hakanı değildir”, “müstebid bir Roma imparatorudur.” Türk ricalin gücü gitgide azalmış, devlet idaresine “köle” ve “devşirme”ler hâkim olarak Türk’ten adeta intikam alırcasına bir zulüm tatbik etmişlerdir. Hanedanın hanım mensuplarının eş seçimlerinde idareye hâkim bu gibi kimselerin ön plana çıkması da oldukça ağır ifadelerle eleştirilmiştir. Netice olarak “Dışarıdan kapıkulları, içeriden cariye bozuntusu olan valide sultanlar memleketi idare[ye] başladılar.” değerlendirmesi ile Türk milletinin dezavantajlı bırakıldığı dejenerasyon, çürüme panoraması çizilir. Öyle ki Tuna Nehri’nin ötesindeki Rumeli fetihleri esasen gereksiz olup bu bölgelere yapılmış seferler Anadolu’yu dışarıyla meşgul ederek içerideki zulme karşı çıkmayı, olası ihtilalleri önlemek içindir. Devşirmelerin karşısında Türklüğü temsil eden ve askeri başarının esas aktörü olan Tımarlı sipahilerin sayısı ve gücü kasten azaltılmıştır. Osmanlı Hanedanı ise “esasen Anadolu’nun asil, mert terbiyesinden uzaklaşmış, Anadolu Türk’ünün yüksek seciyesini kaybetmiş”tir.

“Anadolu’da yaşayan millet, Anadolu milletidir” ve yeni devletin ismi “Anadolu Cumhuriyeti”dir. Bu cumhuriyete Türkiye Cumhuriyeti demek, onun mahiyetini değiştirmeye teşebbüs etmektir” gibi iddialı önermeleri kale-

7 Millî tarihi ve Anadolu’yu yurt edinişi kronolojik olarak önceki devirlere götürmeye ihtiyaç hissetmeyen gerçekçi ve özgüvenli anlayış başka yazılarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde bir anlatım için Bkz.: (Bayrı, 1924a).

me alan Mehmed Halid Bayrı da Anadolu'daki Türk devletleri arasında tarihi devamlılığın altını çizen bir milli tarih perspektifine sahiptir (Bayrı, 1924a).

Ahmet Refik ise bilhassa Anadolu'nun Osmanlı yüzyıllarında kolonize edildiğini vurgulayacaktır. Örneğin IV. Mehmed devrinde Anadolu'yu ele alırken Osmanlı İmparatorluğu tarafından sömürgeleştirilmiş bir Anadolu resmetmiştir (Ahmed Refik, 1924a). Eşitsiz gelişme doğuracak mertebede özellikle azınlıkların yoğun yaşadığı bölgelerin ekonomik kolonizasyonu için kullanılan “iç sömürgecilik” yaklaşımının, burada Osmanlı İmparatorluğu'nun “asli”, “kurucu” unsuru kabul edilen Türklerin Anadolu'su için tatbiki söz konusudur. Anadolu'da Osmanlı yönetimi altında ciddi bir imar faaliyeti olmamış, İstanbul'dan atanan liyakatsiz, usulsüz işler yapan, zalim idareciler ahaliyi perişan etmiş, bölgeden toplanan vergiler başkentteki elitin lüks hayatına sarf edilmiştir.

Ahmed Refik başka yazılarında da iç sömürge olarak Anadolu görüşünü dile getirmiştir. Buna göre Anadolu “Saray-ı Cedid-i Amire etrafında toplanan Safiye Sultanlar, Canfeda ve Raziye Kadınlar idaresinde ihtiraslarını temin ile uğraşan Yemişçilerin, Saatçilerin, Isfahani Hoca Sadeddinlerin, gözleri arpalığa doymayan ulema ve saray takımının çiftliği mesabesinde”-dir (Ahmed Refik, 1924b). İmar olmayan bölgeye ilim nuru da girmemiştir, kaynakları yönetici elitin lüks hayatı için kullanılmaktadır; bu, halkta Osmanlı Hanedanı'na karşı bir düşmanlık doğurmuştur ve “Fatih'ten sonra İstanbul'da başlayan saltanat debdebesi Anadolu için bir felaket” olarak idrak edilmiştir. Refik'e göre, Osmanlı Hanedanı halktan koparak hubb-i riyasete kapılınca Anadolu'da en bariz başlangıcı Şeyh Bedrettin Olayı olacak isyanlar baş göstermiştir; Celali namıyla anılacaklar içinde hem Anadolu'nun zulme maruz kalan yönetilen kesimden hem de saraya intisap ederek yöneten kesime dahil olmuş zatlar vardır (Ahmed Refik, 1924c).

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir çeşit “eski rejim” ya da Selçuklu ve Beylikler Devri sonrası bir parantez olarak olumsuz tasvirine başka yazarlar da katkıda bulunmuştur. Şemseddin Kemal imzalı bir yazıda Anadolu medeniyetinin Selçuklular zamanında doğup geliştiği, Osmanlılar devrinde ise duraklama ve gerileme yaşadığı; “saltanatın manivelasını elinde tutan sarayın köleleri” yüzünden idarenin Anadolu'lunun elinden çıkması ile medeniyetin bozulduğu öne sürülmüştür (Şemseddin Kemal, 1924). Hilmi Ziya Ülken'e nazaran bütün milletlere “mefkûre” olan, yön veren destanlardır; destanların beşiği Anadolu'dan Osmanlı yüzyıllarında kopan Türkler bu kaynaktan beslenememiş ve mefkûresiz duruma düşmüşlerdir (Ülken, 1924a: 2).

Osmanlı yüzyıllarının ele alınışında II. Meşrutiyet ayrı bir vurguyla tenkit edilmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi “Sultan Hamid’in istibdadına [rahmet] okut”muş, “Bu milletin öz evladını tamamıyla ez”miş ve “yalnızca birkaç kişinin sultasını bütün Osmanlı Türkiye’sinin mukadderatına hâkim kıl”mıştır; “müstemleke inkılapçıları” kişisel çıkarlarını “hürriyet, adalet, müsavat, hâkimiyet-i milliye teraneleri” altında gizlemiş, memleketin bunları anlayabilecek bilgiden yoksun asıl evlatları “Âdi bir komitenin elinde oyuncak ol”muştur (İrfan Nabi, 1924). Necip Asım Yazıksız ise II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Turancılık akımı kapsamında aslen Türklere değil Moğollara ait olan Ergenekon’dan çıkış gününün milli bayram olması önerisini tenkit ederek (Yazıksız, 1924a) kâmil anlamda bir milli bayram gününün Anadolu’da gerçekleşmiş bir hadisenin hatırası üzerine olması lüzumunu belirtir. Yazıksız’a göre, I. Kılıçarslan’ın haçlılarla savaştığı 1 Temmuz, haçlıları yendiği 12 Ağustos, mahvettiği 3 Eylül; I. Mesud’un Alman ve Fransız hükümdarları yendiği günler; II. Kılıçarslan’ın Bizans ordusunu yok ettiği savaş günü akla gelmektedir. İstanbul’un fethi, Çaldıran zaferi, Mohaç galibiyeti bunlarla kıyaslanamaz. “Bütün tarihimizin en büyük ve en şerefli” günü ise 26 Ağustos 1071, Malazgirt Meydan Savaşı’dır.

Vatan

Anadolu Mecmuası’nda çok seyrek de olsa ana vatan/ilk vatan olarak Orta Asya’dan bahsedilmiştir. Mehmed Halid Bayrı, Türklerin Acem ve Arap etkisine girmeden önce Anadolu’da “Orta Asya Türk edebiyatının bütün vasıflarını haiz” bir halk edebiyatı olduğu tespitini yapmıştır (Bayrı, 1924b). Hilmi Ziya Ülken ise milli destanların zaman ve mekâna göre dönüşmeleri esnasında “Anadolulaşması”nı ele aldığı yazısında temas ettiği anlatıların evveliyatından bahisle “Anadolu örfünün pınarı, başlangıcı Orta Asya’daki Türkmenlerdedir” (Ülken, 1924b) tespitini yaparak kuvvetli Anadolucu bir söylemde dahi Orta Asya’ya referansa yer vermek durumunda kalır: Vatan, ilk vatana/ana vatana referansı gerektirebilmektedir.

Hilmi Ziya Ülken’in kanaatine göre, Türk-Moğol kardeşliği, Turan ve Kızılirma akımının doğurduğu yanlış bir kanaattir; bu şekilde davayı içeride değil dışarıda, hatta afaki ve hayali kaynaklarda aramak, mefkûre ile amaçlanan güçlü irade ve şiddetli arzu yerine tereddüt ve dürtünün hâkim olduğu ruhlar doğurmuştur (Ülken, 1924c). Türkler İslam dairesine girmeden önce Roma, Bizans, İran ve Çin arasında ticaret ve paralı askerlik yapan, İsviçreli gibi “ameli bir kavim”dir. Belirli bir amaç ve idrak edilmiş bir mefkûreye göre değil, tüm primitif kavimlerde görüldüğü gibi bir çeşit toplumsal içgüdü olan

gelenek ve örf'e göre hareket etmişlerdir. İslam dairesine girdikten sonra ise Horasan erenleri gibi kimseler vasıtasıyla dini mefkûre hâkim olmuş, böylece katî bir gaye için gazalar edilmiştir. “Muasır hayat”ın (modernitenin) gereği yeni mefkûre olarak “milliyet”in öncüleri, yayıcıları ortaya çıkmıştır.

Fakat bu mefkûre ne vicdani bir kanaate ne ilmi bir yakıne istinat ediyordu. Evvela, milletin arzu ve kanaatinin, muayyen bir ihtiyacının ifadesi değil, belki birkaç batından beri devam eden rey ve kararsızlığa bir deva bulmak isteyen birkaç münevverin hülyası idi. Saniyen, hiç olmazsa ilmi bir tetkike, ciddi bir mütalaaya da istinat etmiyordu. Zira Turan mefkûresinin bütün mesnedi, son zamanlara kadar devam eden, yarı ciddi bir iştişrak modasından tesadüfen elde edilmiş en eski birkaç kitaba inhisar ediyordu. Bu meyanda ismi gazete sütunlarına kadar geçen bir tanesini, De Guignes’in *Hunlar Tarihi*'ni zikretmek kifayet eder. Yüz altmış bu kadar sene evvel, sırf mahdud Çin vak'anüvislerine nazaran yazılmış olan bu eser muhayyel Turan İmparatorluğu tarihinin başlıca ve en mühim vesikasını teşkil ediyordu. Bu vasi tetkikat üzerine kurulan muhteşem hayalhanenin ne kadar uzun bir ömrü olacağı kolaylıkla tahmin edilebilir. Türk ve Moğol ırklarını birleştirmek sevdasına da bu mefkûrenin muvaffakiyetlerinden en mühimi nazarıyla bakmak muvafık olur (Ülken, 1924c).

Hilmi Ziya Ülken bu pasajında milliyetçiliğe yaklaşımında modernliğin büyük etkisi, milliyetçiliğin modern zamanlarda dini bir seviye ve surette ikame edişi, Osmanlı dünyasında Türk milliyetçiliğinin bilimsel niteliği olmaksızın ve yer yer kurgu unsurları içererek 19. yüzyıl Avrupa oryantalistlerinin⁸ problemleri üretimlerinin az sayıda aydın tarafından dikkatsizce alınmasıyla şekillenmesi gibi hayati noktalara temas etmektedir.

“Bir fırkanın [İttihat ve Terakki'nin] sırtından, bir hükümetin [Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti] omzuna düşen bu müessesese” olarak nitelenen Türk Ocağı müstakil bir yazıyla tenkit edilmiştir (Haydar Necib, 1924). Kurumun kuruluş amacı, “Türklerin harsi birliği! Bunu eski Osmanlı payitahtının bir köşesinde toplanmış beş-on genç vücuda getirecekti.” ve ““Türklerin harsi birliği ve medeni kemali[ne çalışmak]...” Bu yalan ve parlak cümle, hakikatin fecaatini örtmek için Türk gençliğinin bâsırasına gerilmiş bir perdedir.” şeklinde kuvvetli bir istihza ile karikatürize edilerek tenkit edilmiştir. Kurumun isminin “Anadolu Ocağı” olması dahi önerilmiştir.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Milliyet Meselesi” başlığı altında, bir gazetede Türkiye’de milliyetçiliğin iki rehberi olarak vafedilen Ziya Gökalp

8 Oryantalist iddiaları reddetme ve düzeltme, derginin fikriyatına uygundur ancak çok seyrek olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Rauf Yekta Bey, Sultan II. Beyazıd’ın hocalarından Ladikli Mehmed Efendi’nin eserlerini Arapça kaleme aldığı için Batılılar tarafından yanlışlıkla Arap olarak tanımlandığını izah eder. Mehmed Efendi’nin kısa bir biyografisini vererek hem taşradaki alimlerin varlığına misal arz eder hem de oryantalist bir hatayı düzeltmiş olur (Rauf Yekta, 1924: 1).

ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'e müstehzi bir üslupla şiddetli eleştiriler getirmiştir (Fındıkoğlu, 1924a). Gökalp, “bizi daha çok edebi ve şiiri bir mahiyeti haiz olan Kızılelmacılığın baş döndürücü hülyası içinde bırak”mıştır; *Türkçülüğün Esasları* isimli kitabı ise mütarekeden sonra yazılıp son günlerde neşredilmekle düşünürün “milli hayatı değil, milli hayatın kendilerini tayin ve irşad ettiğini göster”miştir. ““Kızılelma’dan Anadolu’ya” dönüşünün piş-darı olan” Tanrıöver, “manasız ve semeresiz faaliyet merkezi” Türk Ocakları ile “statik ve mekanik bir mevzua hariçten yapılan ilaveler gibi dinamik olan Türk varlığına bir şeyler ilave etmeye çalış”mıştır.

Gökalp, eleştirilmekle beraber vefatı üzerine neşredilen Ahmed Halil imzalı bir yazıda sitayişle anılmıştır (Ahmed Halil, 1924). Milliyetçilik anlayışı *Türkçülüğün Esasları* öncesi ve sonrasında iki döneme ayrılmıştır. Halil'e göre, ilk dönemde “Türk'üm diyen her fert, yalnız Türk değil, aynı zamanda milliyetperverdir” ve “Türk gibi düşünen ve duyan Türk'tür” referansları sabit ve net olmayan prensipler söz konusudur. İkinci dönem ise “Türk Ocağının sahif ve muzır zihniyetinden, senelerce esiri olduğu İttihad ve Terakki siyasetinden kurtulup ayrıldı”dığı, “*Küçük Mecmu'a*'sının nurlu, feyiznak muhitinde düşünüp yazdığı şeyler”le farklılaşan, yazara göre “Diyarbakir'in bu asil çocuğu”nun “asıl temiz kaynağına rücu etti”ği devirdir.

Mehmed Halid Bayrı, milliyetperverliğin anlamı hakkında yazısında (Bayrı, 1925b) *Türkçülüğün Esasları*'nda yer alan “millet lisanca, dince, ahlakça, bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir” tanımını vatan unsurunu içermediği için noksan görüp yine Gökalp'ın aynı eserinden başka kısımlarla bu noksanı tamamlayıp milletin tarihi hususunda mütefekkirle mutabık olunduğu neticesine varmıştır.

Hilmi Ziya Ülken ise milliyetçilik meselesiyle ilişkili temel kavramlardan ırk, kavim ve milleti şu şekilde vuzuha kavuşturmayı tercih etmiştir:

Rk diye aynı menşeden gelen, uzvi ve teşrihi teşekkülât itibariyle aynı asla merbut olan insanların heyet-i mecmuasını anlıyoruz. Kavim tabiriyle ırkın bir şubesini kastediyoruz ki, orada fertler içtimai taazzi itibariyle aynı asla merbuttur, yani uzviyen bir menşeden gelmese bile itibari olarak kendisini aynı cedde merbut addeder. Nihayet millet tabiriyle de kendisini içtimaan aynı cedde merbut addeden insanların tarihi bir vatan dahilinde birliklerini duymalarını anlıyoruz (Ülken, 1925).

Türk milletinden kastedileni açıklamada, bu kavramsal tarif ve tasnife tam olarak oturmasa da dolaylı olarak örtüşen bir deneme Bayrı tarafından yapılmıştır (Bayrı, 1925b): ““Anadolulular, Azerbaycanlılar, Şimalliler, Tür-

kistanlılar” Türktür ama tek millet değildir zira kültür ve vatanları bir değil”-dir. Bayrı'nın kanaatine “Biz Türk milletinden değiliz, Türk soyundanız. Türk soyunun diğer şubeleri unvanlarını ya tarihlerinden yahut muhitlelerinden almışlar, kendilerine Türkistanlı, Şımalı, Azerbaycanlı demişlerdir. (...) Biz Anadoluluyuz, vatanımız Anadolu, milletimiz Anadolu milletidir.” Ayrıca “Türkiyecilik” ve “Memleketçilik” tabirleri amaçlanan şeyi anlatmada yetersiz olduğu için yanlıştır, Anadoluçuluk ifadesindeki güzellikten, cazibeden mahrumdur. Bayrı Türkiyecilik, Türkçülük ve Memleketçilik ile beraber “yavan, tatsız, uydurma” olarak gördüğü Turancılık konusunda *Anadolu Mecmuası*'nın umumi çizgisine uygun eleştirel bir izahatta bulunmuştur.

Fındıkoğlu ise Peşte'deki Turan Cemiyeti hakkındaki yazısında (Fındıkoğlu, 1924b) bu düşünce akımına ve bu akımdan doğan oluşum ve faaliyetlere mesafeli ve araçsallaştırıcı bir nazarla bakmıştır. Turancılık, Türkiye'de olumsuz ama önemli bir konuma maliktir, burada vakti ve hayatiyeti bitmiştir. Buna karşın, Macaristan'da en baştan itibaren Osmanlı-Türk dünyasından farklı olarak bilimsel yönüyle var olmuştur ve buradaki Turan Cemiyeti, Macarların Türk lisanına ve Türk olan şeylere sempati beslemelerini sağlamıştır.

Sonuç

Anadolu Mecmuası, dönemin çalkantılı atmosferinde fikri değişimlerin izini sürebilmeye izin vermektedir. Örneğin Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarında uzun yıllar önemli görevler ifa edecek Necip Asım Yazıksız, alfabe hakkında 1924 Mayıs tarihli yazısında, mevcut harfler üzerinden örnekler vererek birtakım tadilat teklif ettikten sonra (Yazıksız, 1924b) Latin harflerine geçişe itiraz etmiş, alfabe değişikliği konusunda milli olarak değerlendirdiği tavrını sergilemiştir, modernleşirken-Batılılaşırken Türk kalmak olarak hülâsa edilebilecek fikri benimsediğini göstermiştir.

Dergi sayfalarında 1924'te *Aydınlık* dergisi hakkında yazılanlar (A.M., 1924) cumhuriyet dönemi düşünce tarihinde muhafazakâr cenahın sola bakışına hâkim olacak tavrın erken zuhurlarından biri olmuştur. *Aydınlık* “yabancı ruhlu mecmua” ve “Moskof ruhlu birkaç gencin kendilerini Leningrad'da yaşatan o mevhum hayalin sersemleten tesiriyle neşrettikleri mecmua” olarak nitelenmiştir. Derginin ismine göndermeyle “aydınlıkta zulmet” yakıştırması yapılmış ve Marx'ın fikriyatına vukuf noksanlığı eleştirisi getirilmiştir.

Anadolu Mecmuası'nda İslamcı olarak tasnif edilecek düşünsel öge tespit edilememiştir. Ancak İslam kültür ve/veya medeniyet ile milli kimliğin mühim bir parçasıdır. Muhafazakâr Anadolucu bakış açısıyla Osmanlı İmpara-

torluğu “eski rejim” ya da milli tarihin başlangıcı, hatta altın çağı olan Selçuklu ile cumhuriyet arasında parantez olarak tasvir edilmiştir.

Anadolu'nun iklim, coğrafya, halk sanatı, hastalıklar gibi yaygın sıkıntıları muhtelif yazılarla düzenli olarak gündemde tutma ve okura genel kültür malumatı verme çabasıyla işlenmiştir. Edebiyat, felsefe ve sair alanlarda Batı kültürüne belirli hacimde yer verilmiştir; Batı'yı dışlayıcı, reddeden veya yok sayan bir muhafazakârlık söz konusu değildir.

Atatürk dergide neredeyse hiç zikredilmemektedir. Hüseyin Avni Ulaş gibi bir muhalifin derginin kurucularından olması bunun nedenleri arasında gösterilebilir. Saltanat karşıtı, muhafazakâr cumhuriyetçi ama kurucu lidere ve resmi ideolojiye bir ölçüde muhalif bir tutum söz konusudur. Kemalizm çerçevesinde müteakip yıllarda, özellikle 1930'larda oldukça geniş bir yazının konusu olacak resmi Anadoluculuktan, özellikle kurucu lidere vurgu ve İslam'ın kültürdeki rolü hususlarında farklı konumlanış mevcuttur.

Derginin tüm sayıları incelediğinde milliyetçiliğe yaklaşımda modern zamanların rolü ve pre-modern dönemde Türk milletinin varlığının bir ölçüde kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak milliyetçiliğe yaklaşımın etno-sembolist olduğu yolunda kesin bir hüküm vermekten imtina etmek tercih sebebidir zira böylesi büyük bir sonuç için yazarların *Anadolu Mecmuası* dönemine yakın tarihli yazılarına odaklanan ve külliyatlarını dikkate alan bir değerlendirme yapılmalıdır.

Kaynakça

- Ahmed Halil. (1924). Ziya Gökalp. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 8, 336-338.
- Ahmed Refik. (1924a). Mehmed-i Rabi Zamanında Anadolu. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 1, 36-39.
- Ahmed Refik. (1924b). Kalenderoğlu ve Âl-i Osman. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 2, 47-50.
- Ahmed Refik. (1924c). Anadolu'da Dini Kiyamlar: Karabıyıköğlü, Nur Ali, Celali. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 4, 137-140.
- A.M. (1924). Aydınlıkta Bir Zulmet. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 8, 355-356.
- A.M. (1925). Kürdistan Yoktur. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 9-10-11, 435-436.
- Balım-Harding, Ç. (1999). The Last of the Anatolian Nationalists: Nurettin Topçu. C. Hillenbrand (Ed.), *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth: The Sultan's Turret* içinde (s. 1-18). Leiden: Brill.
- Bayrı, M. H. (1924a). Asıl Hakikat. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 8, 323-325.
- Bayrı, M. H. (1924b). Tasavvufi Halk Edebiyatımıza Dair Notlar. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 4, 167-172.
- Bayrı, M. H. (1925a). Musahabe: Hasbihal. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 12, 443-444.

- Bayrı, M. H. (1925b). Milliyetperverliğin Manası. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 9-10-11, 361-364.
- Bülbül, Ö. (2006). *Remzi Oğuz Ark and Cultural Nationalism in Turkey* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Çınar, M. (2013). *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*. İstanbul: İletişim.
- Deren, S. (2008). Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi. T. Bora & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik* içinde (s. 533-540). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durgun, S. (2011). *Memalik-i Şahane'den Vatana*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1924a). Milliyet Meselesi. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 5, 195-203.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1924b). Peşte Turan Cemiyeti. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 8, 347-351.
- Haydar Necib. (1924). Türk Ocağı. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 7, 296-297.
- İrfan Nabi. (1924). Anadolu Cumhuriyetinin Maarif Mefkuresi. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 6, 250-252.
- Karaömerlioğlu, A. (2010). The Role of Religion and Geography in Turkish Nationalism: The Case of Nurettin Topçu. Ç. Keyder, T. Dragonas, & N. Diamandouros (Ed.), *Spatial Conceptions of the Nation: Modernizing Geographies in Greece and Turkey* içinde (s. 93-110). New York: Tauris Academic Studies.
- Kushner, D. (1977). *The Rise of Turkish Nationalism: 1876-1908*. London: Frank Cass.
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (B. B. Turna, Çev.). İstanbul: Arkadaş.
- Mehmed Emin. (1925). İrtica Karşısında Gençlik. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 9-10-11, 403-404.
- Özdemir, Y. (2014). *Nurettin Topçu and the First Decade of His Anatolianist Journal Hareket: (1939-49)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, Y. (2024). *Atatürk Dönemi Dergilerinde Türk Milliyetçiliği Düşüncesi (1923-1938)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Rauf Yekta. (1924). Anadolu Musikinaşları Hakkında Tarihi Tetebbular 1: Ladikli Mehmed Efendi. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 1, 14-18.
- Şemseddin Kemal. (1924). Kızlarağası. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 4, 173-174.
- Tekin, A., & İzgöer, A. Z. (Ed.). (2011). *Anadolu Mecmuası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uçman, A. (t.y.). ANADOLU MECMUASI. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu-mecmuasi>
- Ülken, H. Z. (1924a). Anadolu Örfü ve Destanlar 2. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 1, 64-67.
- Ülken, H. Z. (1924b). Anadolu Örfü ve Destanlar. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 1, 29-35.
- Ülken, H. Z. (1924c). Türkler ve Moğollar. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 5, 188-192.
- Ülken, H. Z. (1925). Kırgız, Türkmen ve Uygur. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 9-10-11, 367-373.
- Ülken, H. Z. (1979). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Yazıksız, N. A. (1924a). Milli Bayramımız. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 5, 179-181.
- Yazıksız, N. A. (1924b). Harflerimiz. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 1, 68-69.
- Yınanç, M. H. (1924a). Milli Tarihimizin İsmi. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 1, 5-9.
- Yınanç, M. H. (1924b). Milli Tarihimizin Mevzuu 1. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 2, 58-63.
- Yınanç, M. H. (1924c). Milli Tarihimizin Mevzuu 2. *Anadolu Mecmuası*, Sayı: 3, 95-101.